

Kustán Magyarai Attila¹

Szembenézés önmagunk torz másával. Recenzió

Naomi Klein *Doppelganger* című könyvéről

Klein, N. (2023) *Doppelganger: A Trip into the Mirror World*.

Farrar, Straus and Giroux, p. 416, ISBN 9780374610326

(ISBN10: 0374610320)

Személyes felütésű, de mélyen társadalomkritikus, vészharangokat kongató könyvvel jelentkezett Naomi Klein. A *Sokkdoktrína* és a *No Logo* kanadai szerzője azt a „tükörvilágot” térképezi fel, amelyet az elmúlt években elsősorban Donald Trump amerikai elnök neve fémjelzett, de megannyi szélsőjobboldali politikai mozgalom is, a világ számos pontján. A *Doppelganger: A Trip Into the Mirror World* (Doppelganger: utazás a tükörvilágba) ugyan még nem jelent meg magyarul, de ez remélhetőleg csak a megjelenés frissessége miatt van így. Hogyha rákeresünk a Naomi Klein címszóra angolul a Wikipédián, az első mondat így hangzik: „Nem összekeverendő Naomi Wolffal.” Ez nem csupán poén: a *Doppelganger* személyes szálát az adja, hogy Klein még a baloldali Occupy Wall Street mozgalmak során hallotta először, hogy az említett Wolffal csereszabatos a neve.

Naomi Wolf korábban elismert feminista szerzőként magának Naomi Kleinnak is személyes hőse volt, azonban idővel a „tükörvilágba” lépett át. Már a COVID-19-pandémia előtt megalapozatlan összeesküvés-elméleteket kezdett el terjesztetni, náci népirtáshoz hasonlította az intézkedéseket, a Világgazdasági Fórumot, az Egészségügyi Világszervezetet támadta, azt állította, hogy a Kínai Kommunista Párt támadt a Nyugatra, és így tovább. Ekkoriban a Twitteren már megszülettek az első poénok arról, hogy a két Naomi ugyanaz, hiszen Klein doppelgangere látszólag hasonló dolgokról írt, mint amikről a *Sokkdoktrinában* lehet olvasni.

Klein doppelgangerének hektikus időszaka Steve Bannonnal, Trump elnök korábbi tanácsadójával ér véget, amikor a COVID-útlevélek ötlete is felmerült – ekkorra kezd el rendszeresen megjelenni szélsőjobboldali platformokon és sorba rendezni a nem megalapozott összeesküvés-elméleteket. Klein itt kezdi szétszálazni, hogy hol húzódik különbség a két Naomi között: míg ő a globális kapitalizmus strukturális igazságtalanságait igyekszik felfejteni, a járvány alatt például arról írva, hogy a gyógyszeripari nagyvállalatok a szabadalmakat hogyan akadályozták meg, ezzel hozzájárulva a pandémia súlyosságához, addig a doppelgangere által épített „tükörvilág” a nyugati szabadság felszámolásáról, kínai összeesküvésről, Bill Gatesről beszél, általában mellőzve a tényeket. Klein (f)elismeri, hogy összeesküvések természetesen léteztek a történelem folyamán és ma is gyakran megtörténik, hogy a parván mögött születnek döntések, ez azonban nem jelenti azt, hogy a szélsőjobboldali konteók megalapozottá válnának. Ahogy írja, Naomi Wolf és a hozzá hasonlók ráadásul jogos félelmekre építenek, amikor például a big technről be-

¹ Antropológus, doktori hallgató, Tampere Egyetem, Finnország.
E-mail: attila.kustanmagyari@tuni.fi

szélnek: elég csak a szeptember 11-i terrortámadások utáni Patriot Act törvényre gondolni, amely a megfigyeléseket legalizálta az Egyesült Államokban, vagy az NSA-botrányra és Edward Snowdenre, a Brexit-népszavazást megelőző kampányban feltárt Cambridge Analytica-befolyásra, a Pegasus által lehetővé tett lehallgatásokra és így tovább.

A könyv számos korábbi tudományos kutatásra, szerzőre, gondolatra épít. William Callison politológus és Quinn Slobodian történész alkotta meg a diagonalizmus (átlósság) fogalmát, amikor arra tettek kísérletet, hogy a pandémia alatti új politikai hullámokat értelmezzék, amelyek individuális szabadságjogokat kevernek spiritualizmussal, összeesküvésnek vélnék mindent, a parlamentáris demokráciára pedig ambivalenciával vagy cinizmussal tekintenek. Klein erre építve figyelmeztet, hogy a „diagonalisták” korábban létező érzületekre húzzák fel az üzeneteiket, a „woke”-ot, migrációt kritizálva elsősorban. A furcsa koalíciók egyik példája éppen az a Wolf, aki a szerző doppelgangereként jelenik meg a könyvben – Wolf maga is állítja, hogy öt évvel korábban nem tudta volna elképzelni, hogy Steve Bannonnal ül egy asztalhoz, de „a közös ellenség nagyobb”. Klein szerint „katasztrófadoppelgangerekről” beszélhetünk, akik a félelmet, válságokat ugyanúgy felhasználják, mint a katasztrófakapitalizmus.

Az ilyen furcsa koalíciók építette tükörvilág, amely hamis képet mutat valós problémákról, a politikai ellenfelek érveit tükrözi vissza. Klein szerint ennek ugyan Vlagyimir Putyin orosz elnök a mestere, de amikor az USA az orosz beavatkozástól tart, miközben hosszú története van külföldi intervenciókban, akkor maga is egyfajta tükörvilágot épít. Ahogy a nyugati erőket nem menti fel a szerző, úgy önmagát sem – ír például arról, hogy a vírus eredetéről szóló első hivatalos információkat maga is azért fogadta el, mert a saját világgépét erősítették a hírek, miközben elvetette a később valószínűvé váló „lab leak” elméletet, miszerint a vírus a wuhani laboratóriumból kerülhetett ki.

A baloldali, liberális embereket éppen ezért arra inti, hogy bár a tükörvilágtól távol akarják tartani magukat, érdemes kritikusként is maradniuk. A sajtó is ludas ebben, hiszen előfordult, hogy azért nem számoltak be például vakcinák mellékhatásairól, mert tartottak a következményektől – ezzel szemben Klein úgy gondolja, jobb a korrekt tájékoztatás, mert ezzel a pletykáknak is elejét lehet venni. A járvány alatt számos probléma felmerült, amelyet csak a szélsőjobb-oldali, összeesküvés-elméleteket terjesztő hangok vitattak meg. Ebben az időszakban számos kormány a sokkdoktrínát alkalmazta, az egészségügyi szektor privatizációja, a sztrájkjogtól való megfosztás, a politikai ellenfelekre lecsapás számos helyen zajlott, a techóriások pedig visszaéltek a lockdown adta lehetőségekkel. Ezekkel a problémákkal azonban kevesen mertek foglalkozni, míg a tükörvilágot építők felkapták a témákat, és összeesküvéseket helyeztek a jelenségek magyarázatának középpontjába.

A nem megalapozott összeesküvés-elméletek és a megalapozott kutatások közötti határvonal Klein szerint meglehetősen instabil. Hogyha a módszertant tekintjük, akkor nyilvánvaló számára, hogy a megalapozatlan konteók a tudományosság doppelgangerei – azaz úgy tesznek és úgy tűnnek, mintha tudományos kutatások lennének, ám valójában távol esnek ezekről. A könyv tulajdonképpen ezt a határvonalat firtatja, hogy az általa és sokak által végzett, ellenőrizhető információkra és módszeresen elvégzett tudományos munkák hol kezdődnek és hol érnek véget, a határaikon túl pedig mi az, amit találunk. Ahogy írja, a saját munkáját gyakran a „min-ták felismeréseként” értelmezi, és radikális, az establishmenttel kritikus szerzőket gyakran neveznek „konteósnak”, így ő maga is eshetne ilyen kategóriába. Klein szerint azonban a hát-

térben történő manipuláció felfedése önmagában még nem összeesküvés-elmélet,² és kihangsúlyozza, hogy a címkézés ellenére vállalni kell a létező összeesküvések felfedését, kritikával illetni például a globális elit rendszeres fórumait, amelyen mandátum nélkül beszélnek arról, hogy milyen megoldásokat szeretnének különböző problémákra.

A könyvben arról is szó esik, hogy a tükörvilág illúziókat épít, mert mindazok az összeesküvés-elméletek, amelyekkel házal, nem valódi harcot jelentenek a kapitalizmus visszaéléseivel szemben, hanem kultúrharccá alakulnak át: antirasszista oktatással, gendermentes mellékhelyiségekkel, bevándorlással hadakoznak végül azok a „diagonalisták”, akik a járvány óta egy koalíciót alkotnak. Az elit számára az antiszemita összeesküvés-elmélet egy „puffer”, mert végül nem a strukturális problémákra fektetünk hangsúlyt, hanem egy csoportra.

Klein azt javasolja, ne csak a tükörvilágra fókuszáljunk, amely a létező problémákra épít alaptalan konteókat, hanem a problémák alapját adó árnyékvilággal is számoljunk le, amely ma emberek, kontinensek, a környezetünk feláldozása árán működik. Ehhez meg kell nevezni szerinte a probléma forrásait: a kapitalizmust, imperializmust, a fehér felsőbbrendűséget, a patriarchátust. A doppelgangerek emlékeztethetnek arra az útra, amelyet nem tettünk meg, de megtehettünk volna, írja, és irigyelhetjük őket azért, amiért ők még hisznek a valóság megváltoztatásában. Ez nem a tények elvetését jelenti számára, hanem a valósággal való szembenézést és a cselekvést, a létrehozott rendszerek átalakítását.

A könyv negatív felütése, mint ahogy Naomi Klein munkássága általában, pozitívan zárul: a világ összedől, a romokból azonban valami jobbat hozhatunk létre, ahogy a vörös Bécs példája is mutatja számára, vagy mindazok a kurrens mozgalmak, amelyek a klímaváltozást, a tükörvilág előretörését, a Trump-kormányzást, a tőke növekvő hatalmát ellensúlyozzák. Klein nemcsak író, hanem aktivista is, a szó legjobb értelmében: könyveiben, a *Doppelgangerben* is, buzdít arra, hogy ha a végére értünk, cselekedjünk. Ehhez jó fogódzkodókat ad a könyv, különösen a járvány utólagos hatásait tekintve, amikor a jogos rendszerkritikát elcsatornázzák az alaptalan összeesküvés-elméletek olyan témák és megoldások felé, amelyek a keveseknek kedveznek, a többségnek pedig pusztán ópiumot kínálnak.

2 Itt érdemes megjegyezni, hogy az összeesküvés-elméletekkel foglalkozó, magát „partikularistának” nevező filozófiai tábor ezt vitatná.